

РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМ ГОСПОДАРСТВОМ УКРАЇНИ

ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS OF FOREST GOVERNANCE IN UKRAINE

Звернено увагу на особливості економіко-правового регулювання та управління лісовим господарством України. Проаналізовано теоретико-методичні засади національної лісової політики. Визначено відмінності між національною лісовою політикою та лісовим законодавством. Обґрунтовано необхідність прийняття Закону України «Про національну лісову політику». Сформовано рекомендації щодо реалізації економіко-інституційних цілей лісової політики України.

Ключові слова: управління лісовим господарством, лісове господарство України, лісова політика, стале лісокористування, система управління лісовим господарством.

Обращено внимание на особенности экономико-правового регулирования и управления лесным хозяйством Украины. Проанализированы теоретико-методические основы национальной лесной политики. Определены различия между национальной лесной политикой и лесным законодательством.

Обоснована необходимость принятия Закона Украины «О национальной лесной политике». Сформированы рекомендации по реализации экономико-институциональных целей лесной политики Украины.

Ключевые слова: управление лесным хозяйством, лесное хозяйство Украины, лесная политика, устойчивое лесопользование, система управления лесным хозяйством.

The article is dedicated to the peculiarities of economic and legal regulation of Ukrainian forestry and forest governance. The theoretical and methodological principles of the national forest policy are analyzed. The differences between national forest policy and forest law are determined. The necessity of the adoption of the Law of Ukraine «On National Forest Policy» was substantiated. The recommendations for implementing the economic-institutional goals of Ukrainian forest policy are formulated.

Key words: forest governance, Ukrainian forestry, forest policy, sustainable forest management, forest governance system.

УДК 630*68:630*9](477)

Дубовіч І.А.

к.г.н., доцент кафедри
екологічної економіки
Національний лісотехнічний
університет України

Лесюк Г.М.

аспірант кафедри екологічної економіки
Національний лісотехнічний
університет України

Постановка проблеми. Реформування системи управління лісовим господарством України сьогодні є дискусійною проблемою, розв'язання якої вимагає виважених економіко-правових рішень з врахуванням обраного курсу розвитку держави та міжнародних зобов'язань. Неефективне управління лісовим господарством є головною перешкодою для розвитку лісового господарства і суміжних галузей економіки та призводить до втрат доходів і незайнятості населення, втрат надходжень до бюджету та ефекту від послуг лісових екосистем. Оскільки управління лісовим господарством визначається особливостями національної лісової політики та лісовим законодавством, прогалини яких призводять до лісової корупції, відсутності прозорості у прийнятті рішень, неефективності реалізації програм розвитку лісового господарства, дослідження особливостей державного регулювання та управління лісовим господарством України є актуальним.

Метою дослідження є аналіз економіко-правових аспектів управління лісовим господарством України та розроблення рекомендацій щодо інституційно-економічного реформування лісового господарства.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питання щодо удосконалення системи управління

лісовим господарством України та економіко-правового регулювання лісокористування вивчали О.Фурдичко, С.Шершун, О.Шубалий, А.Бобко, Я.Коваль, Є.Мішенін, І.Синякевич, З.Толчанова, М.Хвесик, М.Попков та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основи управління та ведення лісового господарства України відображені у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (від 26.06.1991 р.), Лісовому кодексі України (від 21.01.1994 р.), Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (від 21.12.2010 р.), Земельному кодексі України (від 25.10.2001 р.), Указі Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонд» (21.11.2017 р.), Постанові Кабінету Міністрів України «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» (від 23.05.2007 р.), Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (від 16.09.2014) та ін. (табл. 1).

Зазначимо, що оскільки Україна підписала ряд міжнародних договорів (Ріо, 1992; Гельсінкі, 1993;

Лісабон, 1998; Варшава, 2005; Осло, 2011 та ін.), то зобов'язана впроваджувати принципи сталого ведення лісового господарства [5, с. 55].

Важливо відзначити, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією [8].

Державне регулювання та управління лісовим господарством України здійснюється шляхом формування та визначення основних напрямів державної політики у сфері лісових відносин. У Лісовому Кодексі України зазначено, що Верховна Рада України визначає засади державної політики у сфері лісових відносин (ст. 26), а Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики у сфері лісових відносин та розроблення і виконання загальнодержавних програм з охорони, захисту, використання та відтворення лісів (ст. 27) [2, с. 151].

Міністерство аграрної політики і продовольства України (Мінагрополітики) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної

політики у сфері лісового та мисливського господарства [12].

Мінагрополітики зобов'язане:

- 1) визначати пріоритетні напрями та стратегію розвитку у сфері лісових відносин;
- 2) забезпечувати формування державної політики у сфері лісових відносин;
- 3) розробляти та організовувати виконання державних цільових, галузевих та інших програм охорони, захисту, використання та відтворення лісів;
- 4) забезпечувати нормативно-правове регулювання з ведення лісового господарства;
- 5) вирішувати інші питання, визначені законами України [12].

Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства.

У Положенні про Державне агентство лісових ресурсів України зазначені такі основні завдання:

- 1) реалізація державної політики у сфері лісового та мисливського господарства;
- 2) внесення на розгляд Міністра аграрної політики та продовольства пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства [11].

Таблиця 1

Економіко-правове регулювання управління та ведення лісового господарства України [3; 4; 6; 10; 16; 18; 19]

Джерело	Зміст
Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»	використання лісових ресурсів, проведення нагляду (контролю) у сфері раціонального використання, відтворення і охорони лісових ресурсів (ст. 20)
Лісовий кодекс України	завдання державного регулювання та управління у сфері лісових відносин (ст. 25)
Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»	збільшення до 2020 року площі заліснення території до 17% території держави, інституційна розбудова і посилення ефективності державного управління в природоохоронній галузі, проведення до 2015 року інформаційно-просвітницької кампанії щодо цінності екосистемних послуг на прикладі екосистем України, формування до 2015 року та подальше застосування вартісної оцінки екосистемних послуг (розділ 3, ціль 2)
Земельний кодекс України	використання земель лісогосподарського призначення (ст. 57)
Постанова КМУ «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів»	визначає умови і механізм спеціального використання лісових ресурсів – заготівлі деревини під час проведення рубок головного користування, другорядних лісових матеріалів, побічних лісових користувань та використання корисних властивостей лісів (загальні положення, п. 1)
Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду»	впровадження нових механізмів державного управління у сфері лісового господарства, у тому числі розмежування повноважень щодо здійснення державного контролю та господарювання (п. 2, г)
Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони	торгівля лісовою продукцією (ст. 294)

Міністерство екології і природних ресурсів забезпечує формування державної політики у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів як складової частини державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та здійснює державне управління і регулювання у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів як складової частини заходів з охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів [13].

Державна екологічна інспекція України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів і який реалізує державну політику із здійсненням державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, в тому числі лісових ресурсів [15].

Відповідно до Лісового кодексу України (ст. 30-32) обласні, міські, районні державні ради забезпечують реалізацію державної політики у сфері лісових відносин та виконання загальнодержавних і державних програм з охорони, захисту, використання й відтворення лісів і затверджують регіональні програми з цих питань, встановлюють порядок використання коштів, що виділяються з відповідного місцевого бюджету на ведення лісового господарства тощо [10].

Ведення лісового господарства на місцевому рівні здійснюють державні підприємства, які входять до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України та координуються його відповідним територіальним органом. Основними завданнями управлінь є: надання адміністративних послуг у сфері лісового господарства, видача спеціальних дозволів на заготівлю деревини в порядку рубок головного користування, здійснення державного контролю за додержанням норм, правил та інших нормативно-правових актів з ведення лісового господарства, організація збору інформації для ведення лісовпорядкування обліку лісів, державного лісового кадастру та державного кадастру мисливських тварин, що перебувають на території України, планово-фінансова робота в управлінні, здійснення контролю за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечення організації та вдосконалення бухгалтерського обліку в установленому законодавством порядку та ін. [14].

З аналізу нормативно-правових актів України випливає, що засади державної політики у сфері лісових відносин визначає Верховна Рада України. Зауважимо, що в наш час немає закону, який відображає довгострокове бачення та цілі лісової політики України, натомість є сформована сис-

тема лісового законодавства. Холістичний підхід до реформування системи управління лісовим господарством зобов'язує окреслити відмінності між лісовою політикою і системою лісового законодавства.

Національна лісова політика – це прийнятий державними органами влади документ, складений на основі угоди, досягнутої в результаті переговорного процесу між зацікавленими сторонами щодо визначення бачення, цілей і принципів ведення лісового господарства. Національна лісова політика є вираженням офіційної державної позиції щодо цілей і завдань розвитку та управління лісового господарства з врахуванням пріоритетів національної соціальної, економічної та екологічної політики. За даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО), 143 держави світу мають законодавчо закріплену лісову політику [22, с.1].

Розроблення лісової політики є ітераційним та циклічним процесом, що включає визначення пріоритетів політики та формулювання довгострокового бачення розвитку галузі, визначення механізмів реалізації (програми, плани дій, інституційні та фінансові механізми), впровадження політики, моніторинг виконання політики, огляд та коригування політики, визначення нових/зміна застосовуваних механізмів реалізації та ін. [24].

Офіційно прийнятий документ про національну лісову політику повинен включати наступне:

- передумови формування лісової політики: цінність лісів, проблеми лісового господарства, визначення ключових термінів, процес розробки і формулювання політики;
- опис концепції та принципів лісового господарства;
- розроблення тематичних напрямів, кінцевих та проміжних цілей;
- підходи до реалізації тематичних напрямів;
- визначення відповідальності та зацікавлених учасників [22, с.45].

Лісова політика складається з економічного (в тому числі фінансового), екологічного і соціального напрямів регулювання лісових відносин.

Економічний напрям лісової політики повинен враховувати специфіку лісового господарства, яка визначає дію економічних законів і категорій, які потребують особливих економічних і фінансових відносин, економічного і фінансового механізму, включаючи схеми функціонування фінансів лісового господарства і системи бухгалтерського обліку, а також спеціальної структури управління економікою і фінансами лісового господарства. Соціальний напрям лісової політики спрямований на збалансування інтересів суспільства, держави, лісокористувачів у використанні соціальних функцій лісів і надання робочих місць. Екологічний напрям лісової політики має на меті забез-

печення сприятливих умов для життя населення, збереження біологічного різноманіття лісових та інших екосистем, впровадження безвідходних технологій і створення екологічно чистих виробництв [7, с.167].

Лісове законодавство є ключовим інструментом для реалізації лісової політики. В окремих державах світу окремого документу про національну лісову політику немає, оскільки вважається, що законодавство містить положення лісової політики. Однак, основною метою законодавства є розподіл прав і відповідальності щодо використання, охорони і відтворення лісових ресурсів, а не виклад узгодженого бачення та цілей розвитку лісового господарства [22, с.10].

Лісова політика часто виділяє або конкретизує досягнення цілей або завдань за допомогою стратегій, програм та планів дій. Терміни «лісова стратегія» і «національна лісова програма» часто співставні, оскільки вказують напрям до підходу в досягненні цілей і завдань, встановлених національною лісовою політикою. «Плани дій» або «робочі плани» зазвичай більш конкретні або короткострокові (рис. 1).

Ідея розроблення та законодавчого закріплення національної лісової політики України неодноразово піднімалась науковцями, однак так і не отримала практичного втілення. Натомість проблеми лісового господарства України та шляхи їх розв'язання знаходили своє відображення у формі Концепції реформування та розвитку лісового господарства [9] та державній цільовій програмі «Ліси України» на 2010-2015 роки [1], що не відповідає проаналізованій світовій практиці розбудови ефективної системи лісової політики та лісового законодавства. Згідно з науковою метафорою економіста Роджера Фішера систему

управління лісовим господарствами можна представити у формі будинку, де стіни є інституційною базою, що формує засади використання лісових ресурсів, а дах представляє організаційну структуру, спрямовану на їх реалізацію. Розвиваючи метафору, науковець стверджує, що концентрація зусиль на встановленні формальної організації, а не на розвитку інституційної бази, нагадує побудову даху будинку, який не має стін для його підтримки [25].

Застосовуючи метафору Фішера до процесів реформування системи управління лісовим господарством, вважаємо за необхідне сконцентрувати зусилля на розробленні та прийнятті Закону України «Про національну лісову політику», який закріпить бачення і довгострокові цілі ведення лісового господарства України (рис. 2).

Враховуючи, що загально визнаний дороговказ розвитку України – Угода про асоціацію з ЄС – визначає сприяння сталому розвитку (ст. 3) та побудову громадянського суспільства [18], сьогодні лісова політика України повинна будуватись саме на основі цих положень. Зобов'язання сталого ведення лісового господарства з врахуванням інтересів всіх зацікавлених сторін дозволяє запобігти пріоретизації інтересів винятково однієї групи зацікавлених сторін (рис. 3). Ключові цілі національної лісової політики повинні враховувати останні тенденції в управлінні лісовим господарством – децентралізація, маркетизація, залучення зацікавлених сторін, багатоцільове лісокористування, роль лісів у адаптації та пом'якшенні наслідків змін клімату [20].

Взаємопов'язаність проблем лісового господарства України і складність їх розв'язання в умовах сучасного державного недофінансування лісового господарства вимагає належної постановки

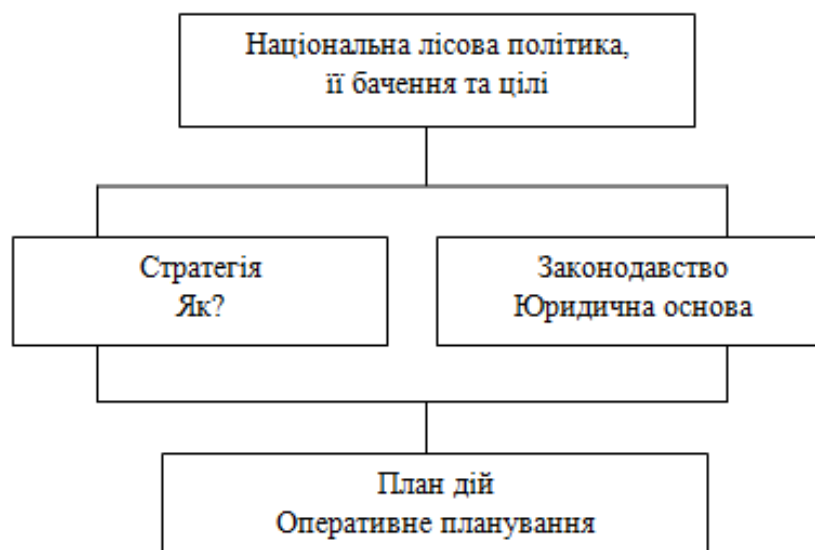

Рис. 1. Взаємозв'язок між лісовою політикою, стратегією та планами заходів [22, с. 11]

економіко-інституційних цілей національної лісової політики та актуалізує пошук нових джерел фінансування лісового господарства. Чинним Лісовим кодексом України визначено, що фінансування заходів з підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів, їх охорони, захисту і відтворення відбувається за рахунок:

- державного бюджету та власних коштів підприємств, установ і організацій лісового господарства – щодо лісів державної власності;
- місцевого бюджету та власних коштів підприємств, установ і організацій лісового господарства – щодо лісів державної та комунальної власності [10].

Рис. 2. Бачення та цілі національної лісової політики України

Розроблено авторами

Рис. 3. Підходи до управління лісовим господарством у контексті взаємодії зацікавлених сторін [20]

Основним джерелом коштів для ведення лісового господарства є виручка від реалізації лісової продукції, товарів та послуг, фактично – виручка від заготовленої деревини. Це дозволяє державним лісогосподарським підприємствам Полісся та Карпат вести лісове господарство за рахунок власних коштів, однак не враховує екологічного та соціального потенціалу лісів, поглиблює диференціацію прибутковості лісогосподарських підприємств України. Тому першочерговою стратегією після прийняття Закону України «Про національну лісову політику» є стратегія інституційно-економічного реформування лісового господарства України, одним із завдань якої має бути формування правових основ схем плати за послуги лісових екосистем в Україні. У сучасних умовах основним потенційним продавцем послуг лісових екосистем є державні лісогосподарські підприємства України, основними потенційними покупцями – агропідприємства, туристичні підприємства та місцеве населення, однак для розвитку ринку послуг лісових екосистем потрібна нормативно-правова база.

Інституціоналізація концепції плати за послуги лісових екосистем стає поширеною тенденцією в США, Великобританії, Болгарії, Румунії, Білорусі та інших державах, в яких активно впроваджуються та досліджуються потенційні можливості застосування схем плати за послуги лісових екосистем [17]. В'єтнам став першою азійською державою, що інституціоналізувала концепцію плати за послуги лісових екосистем – визначила основні послуги лісових екосистем, менеджмент та використання отриманої плати за послуги лісових екосистем. Міністерство сільського господарства та розвитку сільських районів В'єтнаму розробило чіткі керівні принципи та процедури реалізації схем плати за послуги лісових екосистем та встановило фіксовані платежі за послуги лісових екосистем [23]. Плата за послуги лісових екосистем для установ з виробництва гідроенергетики становить 20 донг на кВт/год комерційної електричної енергії (кількість енергії, яка береться до уваги для розрахунку загальної суми платежу – кількість проданої електричної енергії покупцям на основі контрактів). Плата за послуги лісових екосистем для підприємств з виробництва та постачання чистої води становить 40 донг на 1 м³ води (об'єм води, що використовується для обчислення загальної суми платежу – об'єм поставленої води споживачам). Плата за послуги лісових екосистем для туристичних підприємств – 1-2% від валового доходу за розрахунковий період [21].

Інституціоналізація концепції плати за послуги лісових екосистем в Україні має бути одним з пріоритетних завдань економіко-інституційного реформування лісового господарства України, оскільки це відповідає загальносвітовим тенденціям щодо управління лісовим господарством (маркетинга-

ція процесу управління лісовим господарством), чинному лісовому законодавству (зокрема Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року») та зміщує фокус від питання перерозподілу коштів між лісогосподарськими підприємствами різних географічних зон до пошуку нових джерел фінансування лісового господарства.

Висновки:

1. Неefективне управління лісовим господарством України є головною перешкодою для розвитку лісового господарства і суміжних галузей економіки.

2. Проблеми управління лісовим господарством України і складність їх розв'язання в сучасних умовах державного недофінансування лісового господарства вимагають коректної постановки економіко-інституційних цілей національної лісової політики та пошуку нових джерел фінансування лісового господарства.

3. Прийняття Закону України «Про національну лісову політику» дозволить правильно сформулювати бачення та цілі національної лісової політики та врахувати вирішальну роль лісів у підвищенні врожайності сільськогосподарських культур, запобіганні ерозії ґрунту, захисті вододілів, підтримці циклу води та протидії зміни клімату.

4. Економіко-правове регулювання структур, відповідальних за реалізацію державної політики у сфері лісового господарства без початкового визначення довгострокового бачення розвитку лісового господарства та комплексного розуміння послуг лісових екосистем і потенційних джерел фінансування лісового господарства є атавізмом у реформуванні лісового господарства України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна цільова програма «Ліси України» на 2010-2015 роки від 16 вересня 2009 р. № 977 // Кабінет Міністрів України. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/977-2009%D0%BF/stru#Stru>.
2. Дробко Е.В. Державне управління та державна політика у сфері лісових відносин: теоретичний аспект / Е. В. Дробко, В. М. Левківський // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. - 2013. – Вип. 2. – С. 147-153.
3. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 26. – Ст. 218.
4. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 546.
5. Замула Х. П. Сучасний стан ведення лісового господарства в Україні / Х. П. Замула // Агросвіт. – 2013. – № 19. – С. 54-59.
6. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.

7. Иванов С.А. Государственная лесная политика: основные направления и роль в стимулировании рационального лесопользования / С.А. Иванов // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2009. – № 4. – С. 166-169.
8. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
9. Концепція реформування та розвитку лісового господарства від 18.04.2006 № 208-р // Кабінет Міністрів України. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/208-2006-%D1%80/stru#Stru>
10. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 11. – Ст. 691.
11. Положення про Державне агентство лісових ресурсів України від 13 квітня 2011 року № 458/2011 // Указ Президента України. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/458/2011>.
12. Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України від 25 листопада 2015 р. № 1119 // Кабінет Міністрів України. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1119-2015-%D0%BF>.
13. Положення про Міністерство екології і природних ресурсів України від 21 січня 2015 р. № 32 // Кабінет Міністрів України. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322015-%D0%BF>.
14. Положення про обласні управління лісового та мисливського господарства Державного агентства лісових ресурсів України від 21.03.2012 № 134 // Міністерство аграрної політики і продовольства України. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0729-12>.
15. Положення про Державну екологічну інспекцію України від 19 квітня 2017 р. № 275 // Кабінет Міністрів України. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF>.
16. Постанова КМУ «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» від 23 травня 2007 р. № 76. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/761-2007-%D0%BF>.
17. Соловій І.П. Концепція плати за послуги екосистем: світовий досвід і перспективи її впровадження у лісовому секторі / І.П. Соловій // Наукові праці Лісівничої академії наук України: збірник наукових праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2016. – Вип. 14. – С. 252-258.
18. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Офіційний вісник України. – 2014. – Т. 1. – 75. – Ст. 2125. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
19. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду» від 21 листопада 2017 р. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.president.gov.ua/documents/3812017-23066>.
20. Bas Arts. Assessing forest governance from a 'Triple G' perspective: Government, governance, governmentality / Bas Arts // Forest Policy and Economics. – Volume 49. – December 2014. – P. 17-22.
21. Decree on the policy on payment for forest environment services // Socialist Republic of Vietnam. – [Electronic resource]. – Access mode: http://vietnam-redd.org/Upload/Download/File/99-2010-ND-CP_EN_2332.pdf.
22. Developing effective forest policy. A guide. // Food and Agriculture Organization of the United Nations. – Rome, 2010. – 80 p.
23. Diana Suhardimana. Payments for ecosystem services in Vietnam: Market-based incentives or state control of resources? / Diana Suhardimana, Dennis Wichelnsb, Guillaume Lestrelinc, Chu Thai Hoanh // Ecosystem Services. – Volume 5. – September 2013. – P. 94-101.
24. Forest policy // Food and Agriculture organization of the United Nations. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.fao.org/forestry/policy/91248/en/>.
25. Irmeli Mustalahti. Sustaining Participatory Forest Management: Case Study Analyses of Forestry Assistance from Tanzania, Mozambique, Laos and Vietnam // Irmeli Mustalahti. – Small-Scale Forestry. Volume 8(1). – 2009. – P. 109-129.